

(PROTO)STANDARDIZACIJSKI PROCESI U 18. STOLJEĆU

Krešimir Mićanović

UDK: 811.163.42:81'26"17"

Sažetak: U tekstu se raspravlja o (proto)standardizacijskim procesima u 18. stoljeću koje se u hrvatskoj književnoj i jezičnoj povijesti smatra stoljećem pokrajinskih književnosti i pokrajinskih pismenih (književnih) jezika, ali i prekretnicom u proširivanju općega štokavskoga književnog jezika. Posebna je pozornost usmjerena na kajkavski književni jezik, koji njegovi proučavatelji opisuju kao dobro normiran i stilistički diferenciran, te na »novoštokavski pismeni jezik« kao pismeni jezik, kako se uglavnom smatra u hrvatskoj filologiji, koji je u drugoj polovici 18. stoljeća naslijedio i potisnuo dotadašnje pokrajinske pismene jezike. Kao tipičan primjer standardizacijske prakse koja se odvija »odozgor« razmatra se kodifikacija »horvatske« i »slavonske« grafije potaknuta reformom školstva, odnosno spor u vezi s objavljivanjem rječnika Joakima Stullija koji je 1785. godine razriješen u korist slavonske grafije.

Cljučne riječi: hrvatski jezik, kajkavski, štokavski, kodifikacija, gramatika, grafija, pravopis

0. U utjecajnoj se Brozovićevoj studiji sredina 18. stoljeća smatra »prijelomnom točkom« koja hrvatsku jezičnu povijest dijeli na standardno i nestandardno razdoblje, a razdoblje od druge polovice 18. stoljeća do hrvatskoga narodnoga preporoda smatra se prvim standardnim razdobljem, odnosno četvrtim razdobljem ukupne jezične povijesti.¹ Ključna je Brozovićeva teza da se sredinom 18. stoljeća hrvatski književni jezik sastoji od dvaju »pismenih jezika« u procesu standardizacije – novoštokavskog na jugoistočnom području i kajkavskog na sjeverozapadnom području – koja su naslijedila niz pokrajinskih jezika nastalih od početka 16. stoljeća. Revidiranje gledišta tradicionalne hrvatske filologije o jezičnoj standardizaciji, koja je, kako opisuje Brozović, u četvrtom razdoblju vidjela »samo jedno gluho doba«, »mrklu noć nakon sumraka u trećem razdoblju«², značilo je da se pomicanjem granice između standardnoga i nestandardnog razdoblja duboko u 18. stoljeće drugačije vrednuje filološko značenje hrvatskoga narodnoga preporoda, pa s tim u vezi i dovodi u pitanje teza da je preporod ostvario hrvatsko-srpsko standardnojezično jedinstvo. U hrvatskoj je filologiji Brozovićeva periodizacija, prihvaćena od niza jezikoslovaca, gotovo zadobila normativni karakter, no to ne znači da je pitanje početka hrvatskoga jezičnog standarda posve skinuto s dnevnoga reda. Neslaganje s Brozovićevom tezom o polovici 18. stoljeća kao početku jezičnoga standarda značilo je, zadržimo li se samo na hrvatskim autorima, da početke treba tražiti još dalje u povijest. Tako se iznosi prijedlog da se početak

¹ Dalibor BROZOVIĆ, »Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti«, *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, (ur. Aleksandar Flaker i Krunoslav Pranjić), Zagreb 1978, 9–83.

² *Isto*, 40.

standardnog razdoblja pomakne u 17. stoljeće zbog iznadregionalnog karaktera jezika tada objavljenih djela (Gabrić-Bagarić)³, ili se »geneza fenomena do danas sačuvane povijesne trojednosti hrvatskoga jezika« traži u 16. stoljeću (Sesar)⁴, odnosno tvrdi se da Hrvati imaju svoj današnji standardni jezik od kraja 15. stoljeća (Babić)⁵.

1. Kajkavski pismeni jezik, koji se u literaturi, među ostalim, naziva i kajkavski književni jezik, kajkavski književni dijalekt, kajkavski književnojezični tip, književni jezik stiliziran na kajkavskoj osnovici, hrvatski kajkavski književni jezik, književna kajkavština itd.⁶, njegovi proučavatelji opisuju kao dobro normiran i stilistički diferenciran (Duličenko)⁷, kao jezik koji je od samoga početka kajkavske književnosti, u najvećem broju svojih realizacija jedinstven, brižno njegovan, stilski uzoran, leksički i terminološki veoma bogat (Šojat)⁸. U vezi s kajkavskim književnim jezikom ustvrđuje se da mu je osnovica bila razgovorni jezik grada Zagreba, po svojoj naravi međudijalekatski i iznaddijelakatski razgovorni jezik, što znači da je jezik u djelima pisaca pojedinog razdoblja u bitnim svojim osobinama jedan te isti bez obzira na to iz kojega kajkavskog kraja pisac potječe (Šojat)⁹. No jezična ujednačenost i normiranost ne počiva na eksplicitnoj kodifikaciji. Postojali su doduše tiskani rječnici (Juraj Habdelić, *Dictionar ili reči slovenske z vekšega vkup zebrane*, 1670, Ivan Belostenec, *Gazophylacium seu latino-illyricorum onomatium aerarium*, 1740, Andrija Jambrešić – Franjo Sušnik, *Lexicon latinum interpretatione illyrica, germanica et hungarica locuples*, 1742), no prva se tiskana kajkavska gramatika – u kojoj se daje vrlo iscrpan i precizan gramatički opis svih važnijih grafijskih, fonetskih i morfoloških osobina kajkavskoga književnog jezika – pojavljuje tek 1783. godine, i to kao udžbenik kajkavskoga za Nijemce, pisan na njemačkom jeziku, goticom (Ignacij Szentmártony, *Einleitung zur kroatischen Sprachlehre für Teutsche*, 1783).¹⁰

U zemljopisnom smislu uporaba kajkavskoga ograničena je na područje Banske Hrvatske, a u 18. stoljeću znatno je prošireno funkcionalno područje njegove uporabe. Na njemu se više ne piše pretežno nabožna literatura utilitarnog karaktera, nego se tiskaju povijesna djela, udžbenici za školske potrebe, popularno-znanstvene knjige i članci iz područja medicine, veterinarstva, poljoprivrede; kajkavski ulazi postupno i u službene i pravne dokumente, na kajkavski se prevode književna djela s talijanskog, francuskog i njemačkog jezika (Šojat).¹¹ U vrednovanju kajkavskoga kao književnog jezika u današnjem smislu nije problematična toliko njegova zemljopisna ograničenost koliko njegov skroman društveni prestiž

³ Darija GABRIĆ-BAGARIĆ, »Četiri ishodišta hrvatskoga standardnoga jezika«, *Fluminensia*, 22/2010, br. 1, 149–162.

⁴ Dubravka SESAR, »Slavenski jezici u XVIII. stoljeću: Hrvatska književna i jezična baština u slavističkoj magli«, *Fluminensia*, 16/2004, br. 1–2, 74.

⁵ Stjepan BABIĆ, *Hrvanja hrvatskoga. Hrvatski u koštacu sa srpskim i u klinču s engleskim*, Zagreb 2004.

⁶ Diana STOLAC, »Standardizacijski procesi u kajkavskome književnom jeziku«, *Filologija*, 1995, br. 24–25, 331–338.

⁷ A. D. DULIČENKO, »Kajkavskij literaturnyj jazyk i ego mesto sredi drugih slavjanskih literaturnyh mikrojazzykov«, *Hrvatski dijalektološki zbornik, knjiga 6*, (ur. Božidar Finka), Zagreb 1982, 135–155.

⁸ Antun ŠOJAT, *Kratki navuk jezičnice horvatske. Jezik stare kajkavske književnosti*, Zagreb 2009.

⁹ *Isto*, 1–2.

¹⁰ Kajkavska gramatika pisana njemačkim jezikom Ivana Vitkovića iz 1779. godine nije tiskana. Krajem 18. stoljeća tiskana je kontrastivna gramatika kajkavskoga i njemačkoga Antuna Rajša (Rajspa) te kajkavska gramatika na njemačkom jeziku Franza Korniga, v. Anđela FRANČIĆ, »Hrvatski jezik u 17. i 18. stoljeću«, *Povijest hrvatskoga jezika/ Književne prakse sedamdesetih. Zbornik radova 38. seminara Zagrebačke slavističke škole*, (ur. Krešimir Mićanović), Zagreb 2011, 29–47.

¹¹ ŠOJAT, nav. dj., 4.

u usporedbi s drugim jezicima – prije svega s latinskim i njemačkim jezikom – s kojim se kao prestižnim jezicima služila malobrojna feudalna i intelektualna elita toga doba (Kessler).¹² Osim toga njegova je proširenost bila vrlo mala i stoga što je na kraju 18. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj bilo, kako to Krivošić procjenjuje, oko 93,5 posto nepismenih ljudi, odnosno broj onih koji su bili u stanju čitati knjigu kretao se od 35.000 (1735. godine) do 65.000 (1785. godine).¹³

2. Drugi je nadregionalni pismeni jezik, kako ga Brozović opisuje, novoštokavski pismeni jezik s ijekavsko-ikavskim dvojstvom oblikovan na jugoistočnom teritorijalnom kompleksu, što znači na prostoru Like, Dalmacije, Dubrovačke Republike, Bosne i Hercegovine te Slavonije i južne Ugarske. Ta ikavska i ijekavska novoštokavština – novoštokavski pismeni jezik – kao jedini pismeni jezik naslijedio je i potisnuo dotadašnje pokrajinske pismene jezike, a njegova su glavna obilježja, dostatna da bi ga se prema Brozovićevu mišljenju moglo smatrati jedinom štokavskim pismenim jezikom, nadregionalnost i funkcionalna polivalentnost. U četvrtom razdoblju, onako kako ga Brozović određuje i opisuje, od dalmatinskog fratra Andrije Kačića Miošića i Slavonca Matije Antuna Relkovića pa do hrvatskog narodnog preporoda u 19. stoljeću, postoji uporabna norma koja se ostvaruje u različitim štokavskim tekstovima. Brozovićeva je procjena u vezi sa štokavskim pismenim jezikom da je riječ o jednom »standardnom jeziku u nastajanju« za sve Hrvate osim za kajkavce, da je riječ o jednom jeziku koji se nalazi u početnoj fazi standardizacije te da su gramatička, leksička, glasovna i frazeološka ujednačenost »daleko uznapredovale«. ¹⁴ Ono što nam preostaje jest na tekstovima provjeriti i utvrditi stupnjeve te jezične unificiranosti. Rezultati takvih istraživanja u znatnoj bi mjeri utjecali na procjenu standardološkog statusa štokavskoga koji se u 18. stoljeću rabi u pisanoj praksi na području Dubrovačke Republike, Dalmacije, Bosne i Hercegovine, Slavonije i južne Ugarske. Na zamišljenoj ljestvici, kojom bi se mjerila jezična unificiranost, procjena bi se statusa idioma kretala od tvrdnje da je riječ o više štokavskih pismenih jezika (tako npr. Auty¹⁵ razlikuje tri štokavska »književna idioma«: jezik Dubrovnika, bosanski jezik i jezik slavonskih pisaca, koji zajedno s kajkavskim čine »četiri regionalne varijante« u kojima je hrvatski jezik postojao prije preporoda) koji služe u teritorijalnom i u funkcionalnom smislu malim komunikacijskim zajednicama, preko tvrdnje da je riječ ipak o jednom nadregionalnom štokavskom pismenom jeziku, o protostandardu koji se nalazi negdje između nestandarda i standarda, a najviša procjena na toj standardološkoj ljestvici značila bi da je riječ o idiomu kojemu se može pripisati velik broj obilježja tipičnih za standardne jezike kakve danas poznajemo.

Obično se predstandardizacijsko razdoblje određuje kao ona faza u kojoj eksplicitna norma nije ujednačena jer nerijetko ima više izvora, a to je prije svega zbog toga što nema jedinstvenog institucionalnog mehanizma koji bi omogućio primjenu i širenje jedne eksplicitne norme (Škiljan).¹⁶ U standardizacijskom razdoblje eksplicitna norma širi se među

¹² Wolfgang KESSLER, »Društvena podloga upotrebe hrvatskog kajkavskog jezika u prvoj polovici XIX. stoljeća«, *Hrvatski dijalektološki zbornik, knjiga 6*, (ur. Božidar Finka), Zagreb 1982, 217–222.

¹³ Stjepan KRIVOŠIĆ, »Pokušaj kvantificiranja književnog stvaralaštva u sjevernoj Hrvatskoj u 18. st.«, *Forum*, 17/1978, knj. 36, br. 10–11, 898.

¹⁴ BROZOVIĆ, nav. dj., 43.

¹⁵ Robert AUTY, »Kajkavski književni jezik u svjetlu jezičnoga preporoda kod Slavena«, *Hrvatski dijalektološki zbornik, knjiga 6*, (ur. Božidar Finka), Zagreb 1982, 19.

¹⁶ Dubravko ŠKILJAN, *Govor nacije. Jezik, nacija, Hrvati*, Zagreb 2002, 121.

pripadnicima zajednice jednoobrazno kroz institucije i u tome središnju ulogu ima edukacijski sustav koji je gotovo u pravilu pod nadzorom države. U 18. stoljeću ne postoji (samo) jedan institucionalni mehanizam koji bi omogućio primjenu i širenje štokavskoga nadregionalnog pismenog jezika s eksplicitnom i općeobvezatnom normom na cijelom štokavskom području. Standardizacije jezika nema bez temeljnih priručnika u kojima se jezik opisuje i propisuje. U 18. stoljeću tiskano je nekoliko jezičnih priručnika namijenjenih praktičnoj primjeni, među njima i tri gramatike slavonskih autora koje su tiskane u više izdanja. Prva je među njima gramatika njemačkoga i »ilirskog« jezika Blaža Tadijanovića (*Svaschta po mallo illiti kratko sloxenyje immenah, i ricsih u illyrski, i nyemacski jezik*, 1761, 21766), zatim gramatika Matije Antuna Relkovića (*Nova slavonska, i nimacska grammatika – Neue Slavonische und Deutsche Grammatik*, 1767, 21774, 31789) te gramatika Marijana Lanosovića, nastala pod izravnim utjecajem Relkovićeve, pisana njemačkim jezikom (*Neue Einleitung zur slavonischen Sprache...*, 1778, 21789, *Anleitung zur slavonischen Sprachlehre...*, 31795).¹⁷ U procjeni njihova standardizacijskog učinka treba voditi računa o tome da objavljivanje gramatike samo po sebi nije dovoljno. Razloge uspješnosti kodifikatorskih priručnika i njihovih rješenja treba tražiti prije svega u snazi i zainteresiranosti neke socijalne grupe da jezik tih gramatika i rječnika promovira kao jedini općeobvezujući jezik za čitavu zajednicu.

3. Primjer tipične standardizacijske prakse koja se odvija »odozgor«, unutar institucionalnog okvira u kojemu kodifikatorski priručnici nastaju kao rezultat društvene narudžbe, jest kodifikacija »horvatske« i »slavonske« (orto)grafije u drugoj polovici 18. stoljeća.

Nakon što je 1774. godine u okviru reforme školstva donesen *Opći školski red (Allgemeine Schulordnung)*, kojim je uređena »struktura osnovnog školstva u austrijskim i češkim nasljednim zemljama«, donesen je 1777. godine *Ratio educationis totiusque rei litterariae per regnum Hungariae et provincias eidem adnexas*, temeljni dokument o uređenju državnog školstva u Ugarskoj,¹⁸ na osnovi kojega je trebalo ujednačiti školski sistem u Ugarskoj i Hrvatskoj-Slavoniji. Jedan od ciljeva ovoga dokumenta bio je da se osigura nastava na materinskom jeziku¹⁹ za svih sedam glavnih naroda koji žive na području Ugarske, koji se u dokumentu imenuju kao: »a) Hungaros proprie dictos, b) Germanos, c) Slavos, d) Croatos, e) Ruthenos, f) Illyrios, g) Valachos«.²⁰ U Budimu je 1778. godine održano, pod

¹⁷ Sva su tri priručnika osim gramatika »još i rječnici, obrasci konverzacija i još štošta, 'svašta pomalo', kako bi Blaž Tadijanović rekao«, v. Branka TAFRA, »Slavonski gramatičari u 18. stoljeću«, *Vrijeme i djelo Matije Antuna Relkovića*, Osijek 1991, 134.

¹⁸ Ivana HORBEC, *Razvoj uprave i javnih službi Banske Hrvatske u vrijeme vladavine Marije Terezije*, Zagreb 2009, 118–119 (doktorski rad)

¹⁹ Najžešći su otpor, kako to prikazuje Kostić, izazvali prisilni pokušaji »bečke vlade oko uvođenja narodnog jezika i pravopisa u podržavljene srpske narodne škole«. Kostić bilježi da je školska komisija 1782. godine zahtijevala od Srba da »van crkve sve knjige štampaju latinicom i 'slavonskim' t.j. narodnim jezikom štokavsko-ikavskog dijalekta, koji se upotrebljavao u školama i u književnosti kod Hrvata u Slavoniji, mesto ćirilicom i ruskoslovenskim jezikom«, a da je nakon »duge borbe« vlada »carskom odlukom od 2. marta 1785. g.« odustala od te odluke. Također se navodi da Stevan Vujanovski i mitropolit Putnik nisu prihvatili odluku Ugarskog namjesničkog vijeća da se gramatika, koju je napisao Vujanovski, tiska zajedno s njemačkom i »slavonskom«, Kostićevim riječima: »nisu, naravno, hteli na ovaj predlog posrednog pohrvaćivanja srpskih škola pomoću 'slavonskog' t.j. štokavsko-ikavskog govora kojim su se Hrvati u Slavoniji tada u svojim školama služili, da pristanu.«, vidi: Mita KOSTIĆ, »Pokušaji bečke vlade oko uvođenja narodnog jezika i pravopisa u srpske, hrvatske i slovenačke škole krajem 18. veka«, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, 1937, knj. 17, 258, 259–260, 263.

²⁰ »In der *Ratio* lesen wir: »Nationum Varietas. Nemini, qui quidem in rebus Hungariae peregrinus non sit, potest esse dubium, in Regno hoc, ac Provinciis eidem adnexis praeter minores alias, septem omnino censeri nationes praecipuas, easque admodum numerosas, quae lingua plurimum discrepant, videlicet: a) Hungaros proprie dictos,

predsjedanjem kaločkog nadbiskupa Adama Patačića, savjetovanje svih inspektora narodnih škola na kojemu je raspravljano, kako objašnjava Cuvaj, »o raširivanju boljih školskih prilika, izilazeći od narodne glavne škole na cijelo okružje, te o izboru školskih knjiga«,²¹ koje će od 1779. biti tiskane u budimskoj Sveučilišnoj tiskari. Za Hrvate su knjige tiskane u tri varijante: a) za »potrebnozt narodnih skol« Ugarskoga i Hrvatskoga kraljevstva; b) za »potribu narodnih ucsonicah« u Kraljevini Slavoniji ili za »potrebu narodnih ucsonicah« u Kraljevstvu Mađarskom i Slavonskom; c) za »haszan ladanyzkih skol« hrvatskoga naroda u Ugarskom Kraljevstvu.²² Među tiskanim dvojezičnim knjigama nalaze se i dva pravopisna priručnika, jedan za narodne škole »im Königreiche Kroatien«, a drugi za škole »u Kraljevstvu Slavonie«. Priručnikom naslovljenim *Kratki navuk*²³ kodificirana je za školske potrebe grafija i ortografija uobičajena kod hrvatskih kajkavskih pisaca. Dvojezični pravopisni priručnik nepoznata autora smatra se »dokazom izgrađenosti hrvatskokajkavskoga standarda u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, pravopis iz kojega su participirali kasniji autori sličnih pravopisa štokavske osnovice u drugoj polovici 19. stoljeća.«²⁴ *Školama* »u Kraljevstvu Slavonie« namijenjeno je *Uputjenje k' slavonskomu pravopisanju*,²⁵ priručnik autorstvo kojega se pripisuje biskupu Nikoli Mandiću, nadzorniku narodnih škola u Hrvatskoj i Slavoniji u to doba.²⁶ *Uputjenje k' slavonskomu pravopisanju* kodificiralo je slavonsku grafiju i ortografiju znatnim dijelom usustavljenu i općeprihvaćenu među slavonskim piscima u drugoj polovici 18. stoljeća.²⁷ Slavonska je grafija treći tip hrvatske latiničke dopreporodne grafije i u usporedbi s kajkavskom (sjevernom) i dalmatinskom (dalmatinsko-dubrovačkom, južnom) i najmlađi tip grafije, koja je oblikovana u 18. stoljeću kao mješavina dalmatinske i kajkavske tradicije. S tim u vezi Hadrovics ističe da je »slavonski pravopis« (zapravo slovopis!) preko graničarskih škola osvojio cijelu »Vojnu granicu«, a preko franjevačkih škola prodro na sjever do Budima i duboko na jug u Bosnu te da je stekao u posljednjim desetljećima 18. stoljeća »u neku ruku« središnje značenje spram kajkavske i dalmatinsko-dubrovačke grafije koje da su imale samo periferan karakter.²⁸ Ipak, latinička grafija među franjevcima u Bosni i dalje je »bila izrazito neujednačena«, a novi prijedlozi reforme latiničke grafije uslijedit će početkom 19. stoljeća (Miletićeva grafija iz 1815. i 1828. godine te Kujundžić–Marianovićeva grafija iz 1822. godine).²⁹ Tih se godina (1820) sastala i pravopisna komisija u Zadru sa zadatkom

b) Germanos, c) Slavos, d) Croatos, e) Ruthenos, f) Illyrios, g) Valachos, qui omnes linguis utuntur propriis, multumque inter se dissidentibus.« (a. a. O. 6–7), vidi: P. KIRÁLY, »Die ersten Schulbücher der Ofner Universitätsdruckerei in sprachlicher und orthographischer Hinsicht«, *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 1980, br. 26, 309.

²¹ Antun CUVAJ, *Grada za povijest školstva Kraljevinâ Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas. Svezak I. Od najstarijih vremena do godine 1780*, Zagreb 1910, 456.

²² KIRÁLY, *n. dj.*, 316.

²³ *Kratki navuk za pravopiszanye horvatzsko za pôtrebnozt nârodnih skol = Anleitung zur kroatischen Rechtschreibung zum Gebrauche der Nationalschulen im Königreiche Kroatien*, 1779.

²⁴ Alojz JEMBRIH, »Prvi dvojezični hrvatski pravopis«, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 2003, knj. 29, 443.

²⁵ *Uputjenje k' slavonskomu pravopisanju za potrebu narodnieh ucsonicah u Kraljevstvu Slavonie = Anleitung zur slawonischen Rechtschreibung zum Gebrauche der Nationalschulen in dem Königreiche Slawonien*, 1779.

²⁶ U vezi s autorstvom školskih knjiga tiskanih u budimskoj tiskari Király smatra da u inspektorima narodnih škola ne treba tražiti autore, nego prije osobe koje su bile zadužene za to da pronađu u svome školskom okružju stručnjake kompetentne za taj posao. Tako Király sumnja i da je Antun Mandić, kraljevski inspektor narodnih škola, inspektor zagrebački, doista i autor školskih knjiga, vidi: KIRÁLY, *n. dj.*, 317.

²⁷ Vidi: Ana PINTARIĆ, »Utjecaj Mandićevog *Uputjenja* na Relkovičev *Kuchnik*«, *Jezičoslovlje*, 2/1999, br. 2–3, 157–169. i Adela PTIČAR, »Prvi slavonski pravopis«, *Rasprave ZHJ*, 1994, sv. 20, 273–280.

²⁸ László HADROVICS, »Pokušaj reforme latiničkog pravopisa 1785. godine«, *Anali Filološkog fakulteta*, 1965, knj. 5, 271

²⁹ Ivo PRANJKOVIĆ, *Franjevačko spisateljstvo na hrvatskome jeziku*, Zagreb 2008, 80. O latiničkoj grafiji budimskoga franjevačkog kruga usp. i Marko ŠAMARDŽIJA, *Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnog jezika*, Zagreb 2004, 14–16.

da »ukine nesuglasnosti u nekim bitnijim razlikama između dalmatinske i dubrovačke latiničke grafije«, a u konačnici su se novom grafijom tiskale knjige u Dalmaciji, a Dubrovnik i Kotor, kako Vince konstatira, ostali su pri svojem načinu pisanja.³⁰

Svojevrsni primat slavonske grafije potvrđen je i odlukom, kako se u literaturi manje-više uobičajilo navoditi, pravopisne komisije koja je na poticaj vlasti zasjedala u Beču.³¹ Na sastanku su, prema studijama mnogih autora, pod predsjedanjem biskupa Nikole Mandića, kraljevskog inspektora ili nadzornika narodnih i trivijalnih škola u Hrvatskoj i Slavoniji, okupili dubrovački fratar i autor trojezičnog rječnika Joakim Stulli, Ličanin Joso Krmpotić, pjesnik i dvorski kapelan, te Slavonac Marijan Lanosović, profesor na franjevačkim filozofskim i teološkim studijima i autor gramatike, a trebali su »odlučiti kakvim se jedinstvenim pravopisom imaju izdavati ilirske knjige, prema tome i Stullijev rječnik.«³² Spor u vezi s grafijom rječnika razriješen je tako što je prema naredbi Ugarske dvorske kancelarije Joakim Stulli prema Mandićevim prijedlozima i »pod njegovom recenzijom« izmijenio grafiju svoga rječnika, tj. prihvatio slavonsku grafiju.³³ U literaturi se s tim u vezi donosi procjena da je Stulli promijenio svoju grafiju i odabrao slavonsku kao jednostavniju. No kad bi tomu bilo tako, da je Stulli smatrao slavonsku grafiju »boljom« od vlastite kojom je pisao rječnik, ne bi bilo ni potrebe za institucionalnim rješavanjem spora između Stullija i njegovih kritičara.³⁴

4. Na području sjeverne Hrvatske u 18. stoljeću u pisanoj su praksi u uporabi i dva hrvatska književna idioma, od kojih se jedan naziva »horvatskim« (kajkavski), a drugi »slavonskim« (štokavski ikavski). Oba su ta hrvatska idioma u »procesu vernakularizacije«³⁵, u procesu osvajanja društvenih funkcija i zadobivanja statusa prestižnog idioma u prostoru javne komunikacije, imala snažnog konkurenta u latinskom i njemačkom jeziku. Od 1790-ih, kada jedno od ključnih političkih pitanja između mađarskoga i hrvatskog plemstva postaje jezično pitanje, hrvatsko će se plemstvo opirati mađarskim zahtjevima da se umjesto latinskoga jezika kao službeni jezik uvede mađarski. Strategija hrvatskog plemstva neće biti konkretna aktivnost koja bi imala za posljedicu da se na području Banske Hrvatske uvede hrvatski, nego nastojanje da latinski jezik i dalje ostane službenim jezikom. Ustrajavanje na latinskome jeziku može se tumačiti kao jezičnopolitička odluka koja je kao i svaka druga politička odluka podređena interesima neke socijalne grupe.³⁶ Može se odluka hrvatskoga plemstva tumačiti i kao taktički manevar u kojem je latinski poslužio kao »neutralni štit iza kojeg je mogao nesmetano teći proces oblikovanja jedinstvenoga hrvatskog standardnog jezika« (Stančić).³⁷

³⁰ Zlatko VINCE, *Putovima hrvatskoga književnog jezika. Lingvističko-kulturnopovijesni prikaz filoloških škola i njihovih izvora*, Zagreb 1990, 132–139.

³¹ U literaturi se navode različite godine zasjedanja pravopisne komisije (npr. 1782, 1783, 1784, 1785), no prema Brleku, koji je podrobno istražio leksikografski rad Joakim Stullija, u »dokumentima nema ni spomena o nekim pravopisnim komisijama«, no da je sastanak pozvanih jezičnih stručnjaka mogao biti jedino »između 26. rujna i 19. listopada 1785.«, vidi: Mijo BRLEK, *Leksikograf Joakim Stulli (1730–1817)*, Zagreb 1987, 77–78.

³² BRLEK, *n. dj.*, 93.

³³ Rječnik je tiskan u tri dijela, sveukupno u šest svezaka: *Lexicon Latino-Italico-Illyricum*, Budae 1801; *Rjecoslošje slovensko-italijansko-latinsko*, Dubrovnik 1806; *Vocabolario italiano-illirico-latino*, Dubrovnik 1810.

³⁴ O žestini sukoba između Stullija i Krmpotića, odnosno Stullija i Lanosovića, v. BRLEK, *n. dj.*, 70, 91.

³⁵ ŠKILJAN, *n. dj.*, 101.

³⁶ O simboličkoj važnosti latinskoga i njegovoj reformskoj funkcionalnosti v. Drago ROKSANDIĆ, »Hrvatsko i ugarsko reformsko plemstvo osamnaestog stoljeća: povijesne usporedbe«, *Nikola Škrlec Lomnički 1729-1799. Sv. 2*, Zagreb 2000, 3–21.

³⁷ Nikša STANČIĆ, »Disertacija grofa Janka Draškovića iz 1832. godine: samostalnost i cjelovitost Hrvatske, jezik i identitet, kulturna standardizacija i konzervativna modernizacija«, *Kolo*, 17/2007, br. 3, 144.

No, i da je hrvatsko plemstvo krajem 18. i početkom 19. stoljeća i moglo i htjelo uvesti hrvatski kao službeni umjesto latinskog – ostaje pitanje koji bi to hrvatski bio: kajkavski ili slavonski štokavski. Kajkavsko-štokavsko dvojstvo trajat će sve do hrvatskoga narodnog preporoda, a otada će (novo)štokavski ostati, u znatnoj mjeri, sâm na standardnojezičnom poprištu.

(PROTO)STANDARDISIERUNGSPROZESSE IM 18. JAHRHUNDERT

Der Aufsatz handelt von (Proto)Standardisierungsprozessen des 18. Jahrhunderts, das in der kroatischen Literatur- und Sprachgeschichte als ein durch die Literaturen und die Schrift- oder Literatursprachen der kroatischen Provinzen gekennzeichnete Zeitraum gilt, zugleich aber auch als ein Wendepunkt in der Verbreitung der übergreifenden štokavischen Literatursprache. Besondere Aufmerksamkeit wird der kajkavischen Literatursprache gewidmet, die ihre Erforscher als gut normiert und stilistisch differenziert bezeichnen, sowie der »neuštokavischen Schriftsprache«, als der – wie in der kroatischen Philologie allgemein hin angenommen – Schriftsprache, die in der zweiten Hälfte des 18. Jh. die jeweiligen Schriftsprachen der Provinzen verdrängte und ersetzte. Als ein typisches Beispiel der »von oben« durchgesetzten Standardisierung wird die durch die damalige Schulreform angeregte Kodifizierung der »horvatischen« und »slavonischen« Grafie behandelt, sowie der Streit um die Grafie in Joakim Stullis Wörterbuch, der 1785 zugunsten der slavonischen Grafie entschieden wurde.

Schlüsselwörter: Kroatisch, Kajkavisch, Štokavisch, Kodifizierung, Grammatik, Grafie, Rechtschreibung

Literatura

Robert AUTY, »Kajkavski književni jezik u svjetlu jezičnoga preporoda kod Slavena«, *Hrvatski dijalektološki zbornik, knjiga 6*, (ur. Božidar Finka), Zagreb 1982, 19–21.

Stjepan BABIĆ, *Hrvanija hrvatskoga. Hrvatski u koštacu sa srpskim i u klinču s engleskim*, Zagreb 2004.

Mijo BRLEK, *Leksikograf Joakim Stulli (1730–1817)*, Zagreb 1987.

Dalibor BROZOVIĆ, »Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti«, *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, (ur. Aleksandar Flaker i Krunoslav Pranjić), Zagreb 1978, 9–83.

Antun CUVAJ, *Grada za povijest školstva Kraljevinâ Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas. Svezak I. Od najstarijih vremena do godine 1780*, Zagreb 1910.

A. D. DULIČENKO, »Kajkavskij literaturnyj jazyk i ego mesto sredi drugih slavjanskih literaturnyh mikrojazikov«, *Hrvatski dijalektološki zbornik, knjiga 6*, (ur. Božidar Finka), Zagreb 1982, 135–155.

- Andela FRANČIĆ, »Hrvatski jezik u 17. i 18. stoljeću«, *Povijest hrvatskoga jezika/Književne prakse sedamdesetih. Zbornik radova 38. seminara Zagrebačke slavističke škole*, (ur. Krešimir Mićanović), Zagreb 2011, 29–47.
- Darija GABRIĆ-BAGARIĆ, »Četiri ishodišta hrvatskoga standardnoga jezika«, *Fluminensia*, 22/2010, br. 1, 149–162.
- László HADROVICS, »Pokušaj reforme latiničkog pravopisa 1785. godine«, *Anali Filološkog fakulteta*, 1965, knj. 5, 267–272.
- Ivana HORBEC, *Razvoj uprave i javnih službi Banske Hrvatske u vrijeme vladavine Marije Terezije*, Zagreb 2009. (doktorski rad)
- Alojz JEMBRIH, »Prvi dvojezični hrvatski pravopis«, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 2003, knj. 29, 440–443.
- Wolfgang KESSLER, »Društvena podloga upotrebe hrvatskog kajkavskog jezika u prvoj polovici XIX. stoljeća«, *Hrvatski dijalektološki zbornik, knjiga 6*, (ur. Božidar Finka), Zagreb 1982, 217–222.
- P. KIRÁLY, »Die ersten Schulbücher der Ofner Universitätsdruckerei in sprachlicher und orthographischer Hinsicht«, *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 1980, br. 26, 307–324.
- Mita KOSTIĆ, »Pokušaji bečke vlade oko uvođenja narodnog jezika i pravopisa u srpske, hrvatske i slovenačke škole krajem 18. veka«, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, 1937, knj. 17, 253–267.
- Stjepan KRIVOŠIĆ, »Pokušaj kvantificiranja književnog stvaralaštva u sjevernoj Hrvatskoj u 18. st.«, *Forum*, 17/1978, knj. 36, br. 10–11, 895–900.
- Ana PINTARIĆ, »Utjecaj Mandićevog *Uputjenja* na Relkovićevo *Kuchnik*«, *Jezikoslovlje*, 2/1999, br. 2–3, 157–169.
- Ivo PRANJKOVIĆ, *Franjevačko spisateljstvo na hrvatskome jeziku*, Zagreb 2008.
- Adela PTIČAR, »Prvi slavonski pravopis«, *Rasprave ZHJ*, 1994, sv. 20, 273–280.
- Drago ROKSANDIĆ, »Hrvatsko i ugarsko reformsko plemstvo osamnaestog stoljeća: povijesne usporedbe«, *Nikola Škrlec Lomnički 1729-1799. Sv. 2*, Zagreb 2000, 3–21.
- Marko SAMARDŽIJA, *Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnog jezika*, Zagreb 2004.
- Dubravka SESAR, »Slavenski jezici u XVIII. stoljeću: Hrvatska književna i jezična baština u slavističkoj magli«, *Fluminensia*, 16/2004, br. 1–2, 65–76.
- Nikša STANČIĆ, »Disertacija grofa Janka Draškovića iz 1832. godine: samostalnost i cjelovitost Hrvatske, jezik i identitet, kulturna standardizacija i konzervativna modernizacija«, *Kolo*, 17/2007, br. 3, 137–167.
- Diana STOLAC, »Standardizacijski procesi u kajkavskome književnom jeziku«, *Filologija*, 1995, br. 24–25, 331–338.
- Dubravko ŠKILJAN, *Govor nacije. Jezik, nacija, Hrvati*, Zagreb 2002.
- Antun ŠOJAT, *Kratki navuk jezičnice horvatske. Jezik stare kajkavske književnosti*, Zagreb 2009.
- Branka TAFRA, »Slavonski gramatičari u 18. stoljeću«, *Vrijeme i djelo Matije Antuna Reljkovića*, Osijek 1991, 133–140.
- Zlatko VINCE, *Putovima hrvatskoga književnog jezika. Lingvističko-kulturnopovijesni prikaz filoloških škola i njihovih izvora*, Zagreb 1990.